

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

کارکردهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی زنان
درباری عهد تیموریان

نگارش:

ساره شمسه

استاد راهنما:

دکتر محسن رحمتی

استاد مشاور:

دکتر ابوالفضل رضوی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته تاریخ

شهریور ۱۳۹۱

بسمه تعالی

تاریخ: .....

شماره: .....

پیوست: .....

Copyright © Lorestan University, 2012

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or other ways without the prior written permission of Lorestan University.

همه‌ی امتیازات این پایان‌نامه به دانشگاه لرستان تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب در مجلات، کنفرانس‌ها یا سخنرانی‌ها باید نام دانشگاه لرستان (یا استاد یا اساتید راهنمای پایان‌نامه) و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تقدیم به :

خانواده ام که با حمایت های شان، امکان به فرجام آمدن این پژوهش را فراهم ساختند

تقدیر و سپاس:

شکل کنونی این پایان نامه حاصل دقت نظر و راهنمایی‌های ارزشمند اساتید بزرگوار
جناب آقای دکتر محسن رحمتی و جناب آقای سید ابوالفضل رضوی است.
تقدیم سپاس و احترام به پیشگاه این استادان کوچک‌ترین وظیفه‌ی نگارنده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول – کلیات
۲	۱-۱. مقدمه
۳	۲-۱. بیان مسأله
۵	۳-۱. تعریف مفاهیم تحقیق
۵	۴-۱. سوالات تحقیق
۵	۵-۱. فرضیات تحقیق
۶	۶-۱. پیشینه موضوع و سوابق تحقیق
۷	۷-۱. ضرورت‌ها و اهداف تحقیق
۷	۸-۱. روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات
۷	۹-۱. نقد منبع
۱۲	فصل دوم – ساختار اداری، اقتصادی و اجتماعی حکومت تیموریان
۱۳	۱-۲. حکومت، سازمان اداری و نظام کشورداری عهد تیموریان
۱۸	۲-۲. اوضاع اقتصادی حکومت تیموریان
۲۵	۳-۲. اوضاع اجتماعی، طبقات و اصناف مردم
۳۵	فصل سوم – کارکردهای سیاسی زنان درباری
۳۶	۱-۳. مقام و جایگاه زن در نزد تیموریان
۳۹	۲-۳. تربیت شاهزادگان
۴۲	۳-۳. زنان در عرصه‌ی شفاعت و وساطت
۴۶	۴-۳. نقش زنان در دسیسه‌ها و توطئه‌های سیاسی

۴۹	۳-۵. نقش زنان در ایجاد جنگها
۵۲	۳-۶. نقش زنان در انتخاب جانشین
۵۶	۳-۷. نقش زنان در حفظ قلمرو و ایجاد همبستگی
۶۰	۳-۸. نقش زنان در زوال حکومت تیموریان
۶۴	فصل چهارم - کارکردهای فرهنگی زنان درباری
۶۵	۴-۱. اوضاع فرهنگی ایران در عهد تیموریان
۶۹	۴-۲. مراکز فرهنگی عهد تیموریان
۶۹	۴-۲-۱. مساجد
۶۹	۴-۲-۱-۱. کلیات
۷۱	۴-۲-۱-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه مساجد
۷۳	۴-۲-۱-۳. نقش زنان درباری در ساخت و توسعه مساجد
۷۸	۴-۲-۲. مدارس
۷۸	۴-۲-۲-۱. کلیات
۸۱	۴-۲-۲-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه مدارس
۸۸	۴-۲-۲-۳. نقش زنان درباری در ساخت و توسعه مدارس
۹۲	۴-۲-۳. خانقاهها
۹۲	۴-۲-۳-۱. کلیات
۹۴	۴-۲-۳-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه خانقاهها
۹۸	۴-۲-۳-۳. نقش زنان درباری در ساخت و توسعه خانقاهها
۹۹	۴-۲-۴. دارالشفاءها

صفحه

عنوان

۹۹	۴-۲-۴-۱. کلیات
۱۰۰	۴-۲-۴-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه دارالشفاءها
۱۰۱	۴-۲-۴-۳. نقش زنان درباری در ساخت و توسعه دارالشفاءها
۱۰۲	۴-۲-۵. کتابخانه‌ها
۱۰۲	۴-۲-۵-۱. کلیات
۱۰۴	۴-۲-۵-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه کتابخانه‌ها
۱۰۵	۴-۲-۵-۳. نقش زنان درباری در توسعه کتابخانه‌ها
۱۰۶	فصل پنجم - کارکردهای اقتصادی زنان درباری
۱۰۷	۵-۱. درآمد زنان
۱۰۸	۵-۲. سیستمهای آبیاری عهد تیموریان و نقش زنان در ایجاد آنها
۱۱۰	۵-۳. رباطها
۱۱۰	۵-۳-۱. کلیات
۱۱۱	۵-۳-۲. نقش حاکمان و امیران تیموری در ساخت و توسعه رباطها
۱۱۳	۵-۳-۳. نقش زنان درباری در ساخت و توسعه رباطها
۱۱۳	۵-۴. نقش زنان درباری در ساخت دکانها
۱۱۵	نتیجه
۱۱۶	منابع و مأخذ

چکیده

حکومت تیموریان ماهیتی ایلیاتی داشت. آداب و سنت‌های قبیله‌ای این حکومت برای زنان آزادی عمل، احترام و نفوذ را به ارمغان آورد و زمینه را برای دخالت آنان در امور سیاسی فراهم کرد. از سوی دیگر عهد تیموریان یکی از ادوار درخشان فرهنگی تاریخی ایران است. در این عهد به واسطه‌ی علم دوستی حاکمان تیموری مراکز آموزشی و فرهنگی رونق بسزایی یافتند. بنابراین زنان نیز به تأسی از مردان عصر خود در این عرصه به فعالیت پرداختند. اوضاع نسبتاً خوب اقتصادی تیموریان هم زمینه را برای پرداختن زنان به امور اقتصادی فراهم آورد. پژوهش حاضر با روشی کتابخانه‌ای سعی در تبیین کارکردهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی زنان دربار عهد تیموریان دارد. در عهد تیموریان تربیت شاهزادگان بر عهده زنان بود. آنان با قبول این وظیفه خواه ناخواه به جریانهای سیاسی وارد می‌شدند. زنان با استفاده از ضعف برخی سلاطین و آگاهی سیاسی و توان مدیریتی بالای خود به دخالت مستقیم در امور مهم سلطنت پرداختند. آنان با اعمال سیاستهای گوناگون از جمله به راه اندازی جنگها و شرکت در قتل‌ها و توطئه‌های سیاسی سعی کردند قدرت خود و فرزندان‌شان را حفظ کنند. در این دوره نیز زنان خاندان سلطنتی به انجام امور خیر و ساخت بناهای عام‌المنفعه پرداختند. اما نقشی که آنان در توسعه مراکز فرهنگی - آموزشی ایفا کردند پرننگ‌تر به نظر می‌رسد. سرمایه‌گذاری زنان در عرصه اقتصادی هم در رونق بخشی به امور کشاورزی و تجاری بی‌تأثیر نبود.

واژگان کلیدی: تیموریان، زنان دربار، کارکردهای سیاسی، کارکردهای فرهنگی، کارکردهای

اقتصادی.

فصل اول

کلیات

موضوع پژوهش کارکردهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی زنان دربار عهد تیموریان می‌باشد. در تاریخ ایران بعد از ورود اسلام از میان حکومت‌های مختلف در حکومت‌هایی با ماهیت ایلی احترام، قدرت و نفوذ زن بیشتر است. حکومت تیموریان نیز ماهیتی ایلی داشت. زنان این حکومت در حجاب حرامسراها به سر نمی‌بردند. آنها همراه همسران خود در اردوها شرکت می‌کردند، از طرف خود اقدام به برگزاری جشنهایی می‌کردند که مردان نیز در آنها شرکت می‌کردند، با وجود مسلمانی، پایه‌های مردان به میگزاری می‌پرداختند و به داشتن حجاب هم چندان پای‌بند نبودند. این آزادیها زمینه را برای دخالت آنان در امور مهم سیاسی نظیر تربیت شاهزادگان، دخالت در امر جانشینی و ... فراهم می‌کرد. چنانکه می‌دانیم عهد تیموریان یکی از ادوار درخشان فرهنگی تاریخ ایران است. در این عهد به واسطه علم دوستی حاکمان تیموری و حمایت آنان از اصحاب علم و دانش مراکز فرهنگی رونق بسزایی یافتند. زنان این عهد با تأسیس مراکز فرهنگی در این زمینه به ایفای نقش پرداختند. از طرفی اوضاع نسبتاً خوب اقتصادی تیموریان برای زنان آنان استقلال مالی را به ارمغان آورده بود بنابراین آنان بخشی از عایدات خود را صرف امور اقتصادی کردند. منابع تاریخی مربوط به حکومت تیموریان بیشتر به شرح رویدادهای نظامی و سیاسی پرداخته‌اند بنابراین پی بردن به جنبه‌های فکری، فرهنگی و ساختار اجتماعی با مشکل مواجه می‌شود. در ارتباط با موضوع زن نیز به اندازه‌ی کافی دستمایه برای تألیف تاریخ خاصی درباره‌ی زنان برای ما فراهم نیآورده‌اند. با این اوصاف در ارتباط با موضوع این پژوهش سعی کرده‌ایم هر جا که سخن از زن گفته شده از آن سود بجوئیم تا بتوانیم تصویری از عملکردهای مختلف زنان درباری در تاریخ تیموریان ارائه دهیم. پژوهش حاضر به چهار فصل اصلی تقسیم شده (فصل دو تا پنج) و در آخر به نتیجه‌گیری پرداخته

است. فصل اول به مقدمه و کلیات طرح تحقیق اختصاص دارد. فصل دوم نگاهی کلی به ساختار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی این عصر دارد. فصل سوم سعی کرده نقشی را که زنان این عهد در زمینه‌های مختلف سیاسی ایفا نموده‌اند مورد بررسی قرار دهد. فصل چهارم در ابتدا کلیاتی در مورد مراکز فرهنگی این عهد بیان کرده، سپس به نقش حاکمان و امیران تیموری در گسترش آنها اشاره نموده و در آخر سهم زنان در این زمینه را مورد بررسی قرار داده است. در فصل پنجم و آخر تلاش شده عملکردهای اقتصادی زنان این عهد مورد بررسی قرار گیرد. با وجود تلاش فراوان برای از میان برداشتن مشکلات، نگارنده نوشته حاضر را به هیچ وجه عاری از نقص و نقطه ضعف نمی‌داند، زیرا انجام پژوهش‌های از این نوع با محدودیت‌های بسیار همراه است.

۱-۲. بیان مسأله

زنان به عنوان نیمی از نیروهای انسانی هر جامعه در ساخت تاریخی و بروز و حدوث وقایع مختلف دارای نقش‌های مستقیم و غیرمستقیم در ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هستند. حضور زنان در عرصه‌ی اجتماع به مقتضیات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی - اخلاقی آن جامعه بستگی دارد. اگر جوامع انسانی را به سه نوع شهری، روستایی و عشایری تقسیم کنیم در هر کدام از این جوامع جایگاه و کارکرد زنان با یکدیگر متفاوت خواهد بود. در جوامع ایلی زن نقش موثری در امر تولید برعهده دارد و همکار خوبی برای مرد محسوب می‌شود. بدین دلیل زنان در این جامعه از پایگاه اجتماعی برتر و آزادی عمل بیشتری نسبت به زنان جوامع دیگر برخوردار هستند. حکومت تیموریان نیز مانند مغولان ماهیت ایلیاتی داشت. به همین دلیل زنان ترک و مغول موقعیت و منزلتی تقریباً برابر با مردان داشتند. حجاب و حرمسرا برای آنان مفهومی نداشت و

در کارهای تولیدی و سیاسی نقش موثری ایفا می‌کردند. تیموریان اگرچه مسلمان بودند لکن هنوز سنت‌ها و آداب ایلی آنها بر سنت‌های اسلامی غلبه داشت و رفتار زنان آنان بیشتر شبیه اعمال و رفتار زنان ترک و مغول بود. زنان دربار تیموریان در اردوها حاضر می‌شدند، از طرف خود اقدام به برگزاری جشنها می‌کردند، پا به پای مردان به میگزاری می‌پرداختند (سفرنامه کلاویخو، ۱۳۴۴، صفحات ۲۶۵ و ۲۴۷) و امور شاهزادگان را به عهده گرفته بودند. بعد از مرگ تیمور جانشینان او زندگی شهری را برگزیدند لیکن زنان آنان همچنان به آداب و رسوم ایلی خود پایبند ماندند. تیموریان از نظر فرهنگی نسبت به ایرانیان در سطحی پائین‌تر قرار داشتند و از دانش و فرهنگ بهره‌چندانی نداشتند اما از همان ابتدا گرایشهای فرهنگی از خود نشان دادند. تیمور که سمرقند را به پایتختی خود برگزیده بود مشهورترین هنرمندان و صنعتگران سرزمینهای متصرفی خود را در آن جمع کرد و به زودی سمرقند به مکانی امن برای فعالیت دانشمندان و هنرمندان تبدیل شد. بعد از مرگ تیمور نیز بازماندگانش که در محیط دانش پرور ماوراءالنهر پرورش یافته بودند، در بزرگداشت دانشمندان، هنرمندان و صنعتگران و ساخت بناها و آبادانی شهرها از یکدیگر سبقت می‌گرفتند. در چنین شرایطی زمینه مناسب برای توجه زنان دربار به عمران و آبادانی و پرداختن به امور فرهنگی فراهم شد. از طرف دیگر تیمور با پیروزی بر بسیاری از سرزمینها و مردان سیاسی عصر خود ثروت عظیمی به دست آورده بود که اسباب تجمل را برای وی و اطرافیانش فراهم می‌کرد. بعد از مرگ تیمور نیز با اینکه به وصیت او عمل نشد و بازماندگان در سرزمینهای مختلف به جنگ و ستیز با یکدیگر برخاستند با این حال دوران‌های آرامی در زمان برخی پادشاهان مانند شاهرخ، سلطان ابوسعید و سلطان حسین بایقرا در ایران یا بخش‌هایی از آن به وجود آمد و با علاقه‌ای که جانشینان تیمور به جبران ضررهای گذشته و ترفیه حال مردم داشتند اوضاع اقتصادی نسبتاً مناسبی به وجود آمد و شرایط مادی برای پرداختن به امور فرهنگی و هنری فراهم شد. بنابراین ساختار ایلی حکومت

تیموریان که آزادی عمل زیادی به زنان می‌بخشید وقتی در کنار فرهنگ دوستی پادشاهان تیموری، شرایط اقتصادی مناسب و آرامش دوران تیموریان قرار گرفت فرصتی در اختیار زنان دربار عهد تیموریان قرار داد تا بتوانند در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حضور پررنگ‌تری داشته باشند.

۱-۳. تعریف مفاهیم تحقیق

کارکرد: در جامعه شناسی به معنای انجام یک وظیفه که از نتایج عینی برای نظام برخوردار است آورده شده اما در این تحقیق به معنای کار انجام گرفته و عملکرد به کار برده شده است.

۱-۴. سوالات تحقیق

سوال اصلی:

کارکردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی زنان درباری در عهد تیموریان چگونه بود؟

سوالات فرعی:

۱- ساختار اداری- سیاسی دولت تیموریان چه تأثیری بر کارکرد زنان درباری در امور کشور داشت؟

۲- اوضاع اقتصادی دولت تیموریان چه تأثیری بر کارکرد زنان درباری داشت؟

۱-۵. فرضیات تحقیق

فرضیه اصلی:

در عهد تیموریان زنان دربار به مداخله در امور سیاسی نظیر (دخالت در امر جانشینی و دسیسه سازی)، مشارکت در امور فرهنگی (احداث مسجد و مدرسه) و همچنین مداخله در امور اقتصادی (راه اندازی سیستم آبیاری و ایجاد کاروانسرا) پرداختند.

فرضیه‌های فرعی:

- ۱- غلبه ماهیت ایلی بر ساختار اداری- سیاسی دولت تیموریان به زنان درباری فرصت می‌داد تا از آزادی عمل بیشتری برخوردار شده و در امور سیاسی نقش ایفا کنند.
- ۲- اوضاع مناسب اقتصادی حکومت تیموریان زمینه را برای مشارکت زنان در امور اقتصادی فراهم می‌کرد.

۱-۶. پیشینه موضوع و سوابق تحقیق

موضوع پژوهش کارکردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی زنان درباری عهد تیموریان می‌باشد. بدیهی است در مورد این موضوع نیز مانند اکثر موضوعات تاریخی تحقیقاتی، هرچند جسته و گریخته، صورت گرفته است. از میان آثار پژوهشی جدید که در مورد تیموریان به نگارش درآمده است دکتر حسین میرجعفری در کتاب تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره تیموریان و ترکمانان به صورت پراکنده و کلی به نقش خاتونان و اعضای خاندان سلطنت اشاره‌هایی کرده‌اند و بعضی از اقدامات ایشان را نیز ذکر نموده‌اند. همچنین دکتر جهانبخش ثواقب در کتاب زنان فرمانروا در کنار زنان دوره‌های تاریخی دیگر به معرفی بیشتر زنان این دوره و اقدامات آنها پرداخته‌اند. همچنین ع. نوابخش در کتاب زن در تاریخ مطالبی را راجع به موقعیت زنان عهد تیموریان به نگارش درآورده‌اند. با وجود اینکه پژوهش‌های پیشین تا حدودی به بخش‌هایی از پرسش‌های تحقیق حاضر پاسخ داده‌اند اما در هیچکدام از این تحقیقات به تأثیر شرایط و اوضاع حاکم بر جامعه عصر تیموریان بر عملکرد زنان درباری اشاره نشده است. پژوهش حاضر سعی دارد ضمن استفاده از دستاوردهای تحقیقات پیشین به تبیین کارکردهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی زنان

درباری عصر تیموریان پرداخته و تأثیر ساختار سیاسی، اوضاع اقتصادی و فرهنگی عهد تیموریان را بر عملکرد زنان درباری در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بررسی کند.

۷-۱. ضرورت‌ها و اهداف تحقیق

زنان در ساخت تاریخ کشور ما و خصوصاً عهد تیموریان نقش مهمی ایفا کرده‌اند. اما این نقش به دلایل مختلف مورد توجه قرار نگرفته است. با توجه به خلاء موجود در این باره نگارنده انجام این پژوهش را وجهی همت خود قرار داده تا ضمن روشن کردن ابعاد این نقش، گامی در جهت تاریخ نگاری نوین برداشته باشد که بر شناخت ساختار اجتماعی جوامع تأکید می‌ورزد.

۸-۱. روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات

با توجه به ماهیت پژوهش و ویژگی‌های آن، شیوه‌ای که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته، شیوه توصیفی-تحلیلی است. در این پژوهش با استفاده از روش تحقیق تاریخی ابتدا به شناسایی منابع و مآخذ موجود در مورد پژوهش پرداخته شده است، سپس اطلاعات و داده‌های جمع‌آوری شده از طریق روش تبیین تاریخی مورد تصفیه، تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

۹-۱. معرفی منابع

۱-۹-۱. ظفرنامه

مؤلف این کتاب شرف الدین علی یزدی از علما و فضیلا بزرگی است که در دربار تیموریان معزز بوده است. یزدی کتاب خود را به درخواست ابراهیم سلطان بن شاهرخ به رشته تحریر درآورده

است. او ظفرنامه خود را با بهره‌گیری از مطالب ظفرنامه شامی تألیف کرد و در سال ۸۲۸ هـ.ق به پایان برد. این کتاب تاریخ زندگانی تیمور و نیز وقایع مربوط به چند سال از حکومت او در برخی سرزمینها و وقایع سلطنت خلیل سلطان و رقیب او شاهرخ است. نثر کتاب نثری مزین و مصنوع و آمیخته با اشعاری است که بیشتر از خود نویسنده است. ظفرنامه از چند جهت حائز اهمیت است. یزدی خلاصه‌ی بسیاری از فرمانها، نامه‌ها و پیمانها و حتی سخنان تیمور را در مطالب کتاب گنجانده است. وی همچنین مطالب گوناگونی را درباره‌ی اوضاع شهرها و جغرافیای سرزمینهای متصرفی و مسافتات میان شهرهای مختلف در زمان خودش ارائه کرده است. لذا این کتاب منبع خوبی برای تحقیقات جغرافیای تاریخی نیز به شمار می‌رود. ظفرنامه میزان احترام تیمور به خواتین و نوع رفتار با آنان را به خوبی مشخص می‌کند و اطلاعات مفیدی درباره‌ی اقدامات فرهنگی تیمور و همسران او ارائه می‌دهد. یزدی همچنین اطلاعات موثقی درباره‌ی میزان و چگونگی دخالت‌های سیاسی خواتین عصر تیمور و خلیل سلطان ارائه می‌کند.

۱-۹-۲. زبده التواریخ

مجمع التواریخ سلطانی یا زبده التواریخ تألیف خواجه شهاب الدین عبدالله بن لطف الله عبدالرشید خوافی معروف به حافظ ابروست. تألیف این کتاب در حدود سال ۸۳۰ هجری به نام شاهزاده بایسنقر به اتمام رسیده است. مجمع التواریخ، تاریخ عمومی مفصلی است که جلد چهارم آن به نام زبده التواریخ بایسنقری شهرت یافت و همین از اهمیتی در خور برای تاریخ تیموریان، به خصوص دوره شاهرخ برخوردار است. زبده التواریخ شامل وقایع تاریخی از مرگ سلطان ابوسعید یعنی ۷۳۶ هجری تا وقایع سال ۸۳۰ هجری است. نثر حافظ ابرو به نسبت و صاف دور از تکلف

است ولی با ابیات و اشعار زیادی آنها را آورده که باعث تکلف آن نیز شده است. این کتاب از آن جهت که برهه وسیعی از تاریخ ایران را دربرگرفته دارای اهمیت شایانی است. از طرفی حافظ ابرو علاوه بر تاریخ در جغرافیا نیز دست داشته و این اثر گذشته از اینکه یک اثر تاریخی است، به گونه‌ای دیگر می‌توان آن را یک اثر جغرافیایی نیز دانست. از آنجا که حافظ ابرو تنها به وقایع نگاری نپرداخته از تاریخ وی مطالب ارزشمندی درباره اوضاع اقتصادی و تجاری عهد شاهرخ مستفاد می‌شود. همچنین وی اطلاعات ارزشمندی در باب اوضاع فرهنگی این عهد و اقدامات فرهنگی شاهرخ و امیران و همسران او در اختیار ما قرار می‌دهد.

۱-۹-۳. مطلع سعدین و مجمع بحرین

مؤلف این کتاب کمال الدین عبدالرزاق اسحق سمرقندی است. کمال الدین در بیست و پنج سالگی به خدمت شاهرخ درآمد و شاهرخ در سال ۸۴۵ هجری او را برای مأموریتی به جنوب هند گسیل داشت. او در سال ۸۶۷ هجری از طرف سلطان ابوسعید به منصب شیخی خانقاه شاهرخ رسید. موضوع کتاب مطلع السعدین حوادث ایران در فاصله‌ی سالهای ۷۰۴ تا ۸۷۳ یعنی از تاریخ تولد ابوسعید ایلخانی تا تاریخ وفات ابوسعید تیموری است و به مناسبت موضوع، حوادث سال‌های ۸۷۴ و ۸۷۵، یعنی فاصله‌ی کشته شدن ابوسعید و جلوس سلطان حسین بایقرا را نیز دربرمی‌گیرد. مطلع سعدین با نثری ساده و روان، به نگارش درآمده است. عبدالرزاق شخصاً تا حدی به وقایع عهد خویش واقف بوده است و با آنکه قسمتی از مطالب کتابش برگرفته از منابع دیگر خاصه تاریخ حافظ ابروست لیکن به سبب آنکه مؤلف خود در بعضی قسمت‌های دیگر شاهد عینی وقایع بوده است کتابش حائز اهمیت بسیار است. عبدالرزاق شرح سفر خود به هند را به نگارش درآورده، این شرح

اطلاعات تجاری باارزشی در اختیار ما قرار می‌دهد. علاوه بر این به دلیل اینکه وی مدتی در خدمت شاهزادگان تیموری از جمله میرزا عبداللطیف، ابوالقاسم بابر، میرزا ابراهیم و سلطان ابوسعید بوده، گزارشهای او از حوادث سیاسی این عهد و چگونگی وساطت گوهرشاد در میان این شاهزادگان به مدت ده سال بعد از مرگ شاهرخ حائز اهمیت بسیار است.

۱-۹-۴. سفرنامه کلاویخو

روی گنزالد کلاویخو یکی از مقربان دربار هانری سوم پادشاه کاستیل بود. وی در سال ۱۴۰۳ میلادی (۸۰۶ هـ.ق) در رأس یک هیئت سه نفری به عنوان سفیر از طرف هانری به قصد رسیدن به دربار امیر تیمور از اسپانیا عازم ایران شد. کلاویخو از راه دریا به قسطنطنیه رفته و از آنجا از طریق طرابوزان به ایران آمده و به سمرقند رهسپار شد. در سمرقند تیمور که ایام اواخر عمر خویش را می‌گذراند وی و همراهانش را به مهربانی پذیرفته است. بیماری و سپس مرگ تیمور این سفارت پرمخاطره و طولانی کلاویخو را بی‌نتیجه کرد. اما مشاهدات او طی این مسافرت طولانی حاوی مطالب سودمندی درباره‌ی اوضاع ایران عهد تیمور است. کلاویخو نظری تیزبین و دقیق داشته و بسیاری از امور را چه از لحاظ اجتماعی و چه از نظر اداری و سیاسی دریافته و نوشته است. شرحی که وی از اوضاع اقتصادی شهرهای ایران به خصوص سمرقند می‌دهد بسیار جالب است. توصیفی که وی از دربار تیمور، همسران او و مجالس درباری می‌کند بی‌نظیر است و تنها منبعی است که به میخوارگی زنان دربار تیمور اشاره کرده است. همچنین تنها با استفاده از توضیحات اوست که تصویر روشنی از نحوه حضور خواتین در پیشگاه تیمور، نحوه آرایش، نوع پوشش، میزان و نوع زیورآلات مورد استفاده زنان این عهد به دست می‌آید.

۱-۹-۵. حبیب السیر

حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، تألیف غیاث الدین بن همام الدین محمد الحسینی مشهور به خواند میر است. خواند میر با حمایت امیر علیشیر نوایی کتاب خود را به رشته تحریر درآورد. حبیب السیر یک تاریخ عمومی است که وقایع عالم را از خلقت آدم تا سال ۹۳۰ هجری دربردارد. این کتاب در سه جزء، یک مقدمه و یک خاتمه سامان یافته است. عنوان حبیب السیر از نام حبیب الله ساوجی وزیر خراسان گرفته شده است. این تاریخ از جهت جامعیت و تنوع مطالب تاریخی در خور اهمیت می‌باشد. از طرف دیگر به سبب ارتباط شخصی نویسنده با سلاطین و رجال و امرای تیموری و از همه بالاتر اهل هنر و دانش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این کتاب حوادث سیاسی عهد سلطان حسین بایقرا و نحوه دخالت زنان در این دوران را به خوبی روشن می‌کند. علاوه بر این مولف جزئیات زیادی راجع به موسسات فرهنگی این عصر از جمله نحوه اداره آنان و افراد مشغول به کار در این موسسات را بیان کرده است.